

האם ניתן לשקם את הברית האסטרטגית עם טורקיה?

פרופ' זכי שלום

למדינת ישראל יש סיבות רבות לכעוס על טורקיה. מעבר לקשרים הביטחוניים והכלכליים הענפים שהתפתחו בין שתי המדינות סימלה טורקיה בעיני ישראלים רבים תקווה ליחסי שלום בין מדינה יהודית לבין מדינה מוסלמית המתבססת על תפיסת עולם חילונית ודמוקרטית. מדיניותו של ראש הממשלה רג'פ טייפ ארדואן כלפי ישראל יצרה בקיעים עמוקים בתקווה זו. בקרב ישראלים רבים רווחת התחושה כי גם אם ישראל שגתה לעתים בהתנהלותה מול טורקיה, הרי שאנקרה הייתה יכולה לתבוע על כך תמורה נקודתית ולחזור למערכת יחסים קרובה כנהוג ביחסי מדינות ידידותיות.

מדיניותה הנוקשה של ממשלת טורקיה כלפי ישראל, ובעיקר העובדה שהיא בחרה לתת למחלוקות שלה עם מדינת ישראל ביטוי פומבי, נתפסה בעיני ישראלים רבים כתירוץ להצדקת הכרעה מדינית אסטרטגית שקיבל המשטר הטורקי עוד לפני שעלו נקודות המחלוקת, להטות את הכף של מערכת היחסים הקרובה עם ישראל לטובת האסלאם הרדיקאלי.

עמדתה של טורקיה בסוגיית המשט הגדישה את הסאה בעיני רבים בישראל. על פי מקורות שונים, בכירים בהנהגה הטורקית ניסו ליצור את הרושם כי על הספינה נמצאים רק "פעילי שלום" ולא פעילי טרור וכי לא צפויה לישראל התנגדות אלימה במאמציה להשתלט על הספינה "מרמרה". בפועל, כידוע, תמונת המצב הייתה שונה לגמרי. לאחר שהסתיים אירוע המשט עמדה טורקיה בראש המדינות שפעלו לגינויה של ישראל ולהבאשת ריחה בזירה הבינלאומית.

מאידך צריך לזכור שלטורקיה היו סיבות אמיתיות לכעוס על ישראל. כך למשל, ההחלטה של ממשלת אולמרט להסמיק את ראש ממשלת טורקיה, ארדואן, לצאת למסע תיווך בין ישראל לסוריה ב-2008 הייתה שגויה מיסודה. זאת מכיוון שבכל הערכה מציאותית צריך היה לקחת בחשבון שהאפשרות להסדר ישראלי-סורי הייתה קלושה ביותר. תנאיה של סוריה להסדר היו ידועים זה זמן רב ולא היו מקובלים אפילו על ממשלת יצחק רבין. קשה היה, אפוא, לראות אפשרות שממשלה ישראלית תסכים לפינוי רמת הגולן על אלפי המתישבים בה ותסכים לחזרה לגבולות ה-4 ביוני 1967.

מעבר לכך, במישור המדיני, הלחץ על ישראל לנסיגה מרמת הגולן נמוך מאוד, בין השאר בגלל ההתמקדות הבינלאומית בסוגיה הפלסטינית. גם השקט השורר לאורך שנים בגבול ישראל-סוריה תורם להעדר לחצים על ישראל להגיע להסדר עם סוריה. חשוב כמו כן להדגיש כי לישראל צריך היה להיות ברור שטורקיה, תחת ממשל ארדואן, לא יכלה לשמש מתווך הוגן בינה לבין סוריה שכן באורח טבעי תמיכתה נתונה לעמדה הסורית ולא לזו של ישראל. בכל מקרה, אם חפצה ישראל מסיבה כלשהי בתיווך טורקי בסוגיה כה רגישה, עליה היה לעשות זאת בחשאיות רבה ובדרגים נמוכים יותר מזו של ראש ממשלה.

פרשת התיווך הטורקי הסתיימה, כצפוי, בכישלון ובהשפלה מיותרת של ההנהגה הטורקית. אין ספק שהיא היוותה גורם בעל משקל ביצירת המתרחבות בין טורקיה וישראל.

טעות חמורה נוספת שעשתה ישראל ביחסיה עם טורקיה הייתה ביקורו של ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, בטורקיה ברוב עם והדר והיציאה למבצע "עופרת יצוקה" ברצועת עזה ימים ספורים לאחר אותו ביקור. בנסיבות ההן נוצר הרושם, קרוב לוודאי חסר הבסיס, כאילו ישראל שיתפה את טורקיה בהחלטתה לצאת למערכה. גם במקרה הזה נגרמה להנהגה הטורקית מבוכה שהעיבה מאוד על יחסיה עם ישראל.

לפני מספר חודשים החלו שיחות פיוס בין ישראל לבין טורקיה בדרג של פקידים. עד כה, כך ניתן להתרשם, לא הניבו שיחות אלה תוצאות של ממש. נראה כי טורקיה פנתה לאפיק זה לאחר שהסתבר לה כי ניסיונותיה להכפיש את מדינת ישראל ולבודד אותה בזירה הבינלאומית - בין השאר על ידי הוצאת משטים נוספים לעבר רצועת עזה - נחלו כישלון. הגם שברמה המבצעית ההשתלטות על ספינת המשט "מאווי מרמרה" לא הייתה מוצלחת, היא לא הביאה להתגייסות בינלאומית ממשית ליצור לחץ על ישראל להסיר את המצור מעל עזה, כפי שדרשה טורקיה. נהפוך הוא, בדרך נפתלת הביא המשט לכך שהקהילה הבינלאומית נתנה לישראל אישור לזכותה העקרונית להטיל מצור על עזה.

בעניין אחר, מעמדה האזורי והאסטרטגי של איראן, בת בריתה החדשה של טורקיה, נחלש בחודשים האחרונים. הרושם שנוצר הוא שתכנית הגרעין שלה תקועה, ושההנהגה שלה מסובכת במאבקים פנימיים עזים. הצלחתה של ישראל למצוא מענה, ולו חלקי, לאיום הטילים הפחית את תוקפו של האיום שמציבות נגדה איראן ובני חסותה באזור, חזבאללה וחמאס. קרוב לוודאי שגם התפתחויות אלה השפיעו על החלטת טורקיה לבחון אפשרות של פיוס עם ישראל.

גם בעניין הסורי לא רוותה טורקיה נחת לאחרונה. ההתקוממות שם מעלה חששות כבדים בטורקיה מפני זליגת המהומות לתוך טורקיה ונהירה של מאות אלפי פליטים לשטחה. מעבר לכך אי היציבות בסוריה מסכנת השקעות רחבות היקף שיש למוסדות ממלכתיים ולאנשי עסקים טורקיים שם.

בנסיבות אלה עשויה טורקיה לשקול נקיטת מהלכים צבאיים בגבול עם סוריה. בין היתר נשקלת, כנראה, האפשרות של פלישה לתוך סוריה ויצירת רצועת ביטחון. איננו יודעים עד כמה ממשי איום זה, ומה יהיה היקפו, אם וכאשר יתממש. לא ברור גם אם מטרת הפעילות הטורקית מוגבלת להגנה על האינטרסים של טורקיה או שמא היא מרחיקה לכת עוד יותר: דהיינו, מעורבות ביצירת שינויים שלטוניים בתוך סוריה. כך או כך אנו סבורים כי התפתחויות אלה עשויות להוות בסיס לשיתוף פעולה אסטרטגי מחודש בין ישראל לטורקיה. שיתוף פעולה כזה יכול להיות מכוון להתמודדות עם ההשלכות השליליות של חוסר היציבות בסוריה.

מנקודת ראותה של מדינת ישראל ביצור מעמדה של טורקיה מול סוריה והחלשת משטרו של אסד עשויים להיות בעלות השלכות אזוריות מרחיקות לכת. כידוע, סוריה מהווה ציר מרכזי שעליו נשענת איראן במעמדה באזור ועל כן היחלשותו של משטר הבעת' שם תביא בהכרח להיחלשות איראן ובני חסותה באזור, ובעיקר החיזבאללה.

אופציות אלה עשויות להביא את שתי המדינות למסקנה כי אולי מוטב להן להניח מאחורי גבן את האירועים המצערים שהביאו למתיחות קשה ביניהן. בישראל הולכים ומתרבים הקולות הקוראים ללכת לקראת טורקיה בסוגיית המשט, לפחות באורח חלקי, כדי לאפשר חידוש שיתוף הפעולה האסטרטגי. לא מן הנמנע כי מאמצי הפיוס, הנתמכים על ידי הממשל האמריקני, יביאו בסופו של דבר לפריצת דרך שתשביע את רצון שני הצדדים, ולו באורח חלקי. אם אכן כך יקרה, תיפתח הדרך לשיתוף פעולה מלא במישור האסטרטגי. אולם, גם במקרה שלא יימצא פתרון מוסכם לסוגיית המשט בטווח המיידי, ייתכן מאוד כי שתי המדינות יסכימו באורח לא רשמי, על הקפאת ההתדיינות בסוגיה זו למועד מאוחר יותר. כל זאת כדי לאפשר שיתוף פעולה אסטרטגי כבר עכשיו.

פרופ' זכי שלום הינו חוקר בכיר במכון בן גוריון לחקר ישראל באוניברסיטת בן גוריון ועמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי.